

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

LEGAL REGULATION OF THE DEVELOPMENT
OF UKRAINIAN ECONOMY

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.05.078>

УДК 368.025.6:575.113.1(477)

JEL: G22, K33

М.І. АРИЧ, канд. екон. наук, доц., доцент кафедри маркетингу, заст. директора
Навчально-науковий інститут економіки і управління
Національний університет харчових технологій
вул. Володимирська, 68, 01601, Київ, Україна
e-mail: mykhailo.arych@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0910-2332>

Х.М. ЩУБЕЛКА, PhD у медицині та біологічних науках,
доцент кафедри ботаніки¹

постдокторант, науковий співробітник відділу біологічних наук²
e-mail: kshchubelka@oakland.edu; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7630-3257>

В. ВОЛФСБЕРГЕР, PhD у біологічних і біомедичних науках
постдокторант, науковий співробітник лабораторії еволюційної
та популяційної геноміки Oleksyk Lab відділу біологічних наук²
e-mail: wwolfsberger@oakland.edu; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0980-645X>

Т.Х. ОЛЕКСИК, PhD з токсикології, професор кафедри ботаніки¹
асоційований професор відділу біологічних наук²
e-mail: oleksyk@oakland.edu; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8148-3918>

¹ ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
вул. А. Волошина, 32, 88000, Ужгород, Україна

² Оклендський університет
118, Library Dr., 48309 MI 48309-4479, Рочестер, США

ВИКОРИСТАННЯ ГЕНЕТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ СТРАХОВИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Охарактеризовано норми чинного в Україні законодавства, яке може бути релевантним у контексті регулювання використання генетичної інформації людини для оцінювання її страхових ризиків. Визначено нормативно-правові акти, які можуть бути правовою основою захисту від генетичної дискримінації при

Ц и т у в а н н я: Арич, М., Щубелка, Х., Волфсбергер, В., Олексик, Т. (2024). Використання генетичної інформації для оцінювання страхових ризиків в Україні: нормативно-правове забезпечення. *Економіка України*. 67. 5(750). 78-92. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.05.078>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

прийнятті на страхування ризиків, пов'язаних з життям і здоров'ям. Запропоновано підходи до вдосконалення регулювання застосування генетичної інформації людини для андеррайтингу в страхуванні.

Ключові слова: страхування; генетична інформація; регулювання; законодавство; дискримінація; права людини; Україна.

Розвиток технологій генетичних досліджень створює умови, за яких генетична інформація (у тому числі результати генетичних аналізів) стає дедалі ефективнішим інструментом оцінювання страхових ризиків, пов'язаних з життям і здоров'ям. З огляду на це, страхові компанії виявляють підвищену увагу до використання такої інформації з метою андеррайтингу (Prince, 2019). При цьому, якщо в країнах, наприклад, Європи й Північної Америки генетична інформація дійсно використовується для оцінювання страхових ризиків (однак тільки за певних умов і для окремих видів страхових продуктів, з дотриманням суворих вимог органів державного регулювання), то в Україні наразі точно можна сказати тільки про зацікавленість страховиків у генетичній інформації. А от чи впливає вона на оцінку страхових ризиків, поки однозначної відповіді немає (Arych, Joly, 2022). Така ситуація створює як можливості (підвищення ефективності оцінювання страхових ризиків) (Joly, Burton, Knoppers et al., 2013; Keogh, Otlowski, 2013), так і загрози (у вигляді генетичної дискримінації заявників на страхування, інформаційної асиметрії тощо) (Tiller, Delatucki, 2021; Жаровська, 2021; Михайліна, Довгань, 2023) для страхового ринку, а тому питання законодавчого врегулювання в Україні використання генетичної інформації людини для андеррайтингу в страхуванні набуває дедалі більшої актуальності.

Отже, **мета статті** — дослідити особливості чинного в Україні нормативно-правового забезпечення, яке може бути релевантним у контексті регулювання використання генетичної інформації людини для оцінювання її страхових ризиків, визначити й проаналізувати міжнародне законодавство (у тому числі й те, яке ще не ратифіковано в Україні), норми якого були б ефективними для регулювання страхового ринку України.

ГЕНЕТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ І РИНОК СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Нині в Україні чинним законодавством створено умови, коли страхові компанії можуть вільно обирати способи застосування генетичної інформації (у тому числі результатів генетичних досліджень) для оцінювання ризиків у страхуванні життя і здоров'я (Arych, Joly, 2022). Так, сучасне нормативно-правове забезпечення не містить положень, які б прямо визначали особливості й умови використання генетичної інформації з метою страхування. Однак вважаємо, що наразі в Україні є законодавство, яке тільки опосередковано, але все-таки, інколи навіть найменшою мірою, потенційно може впливати на характер використання генетичної інформації

людини для оцінювання її страхових ризиків, пов'язаних з життям і здоров'ям. Наперед забігаючи, зазначимо, що тут ідеться про перспективи захисту від генетичної дискримінації (у тому числі й на ринку страхування) в Україні з огляду як на норми чинного вітчизняного законодавства, так і на положення іноземного, яке потенційно може бути використане як джерело права в Україні.

Крім того, продовжуючи аналіз особливостей взаємозв'язку генетичної інформації і ринку страхування, зауважимо, що Національний банк України як основний регулятор страхового ринку в листі-відповіді на наш запит щодо регулювання використання генетичної інформації для цілей страхування в Україні зазначив, що не має повноважень і не планує посилювати регулювання діяльності страховиків за добровільними видами страхування шляхом встановлення умов використання страховиками генетичної інформації страхувальників на ринку страхування життя і ринку медичного страхування України. Отже, нині страхові компанії для оцінювання страхових ризиків і визначення умов договорів страхування можуть вільно використовувати й інтерпретувати як генетичну інформацію в цілому, так і результати генетичних досліджень. При цьому головним обґрунтуванням такої позиції НБУ є те, що тут ідеться саме про добровільні види страхування. Проте, на нашу думку, навіть у такому випадку потрібно брати до уваги міжнародні тенденції розвитку стосовно, по-перше, підходів до регулювання використання генетичної інформації людини з метою андеррайтингу в страхуванні й, по-друге, сфери захисту прав людини від дискримінації (у тому числі генетичної). І тільки після цього можна буде сформулювати високоефективну і науково обґрунтовану політику державного регулювання страхового ринку.

Варто також зазначити, що чинним законодавством передбачено обов'язок для страхувальника перед укладенням договору страхування «...повідомити страховика або страхового посередника про відомі йому обставини, що мають істотне значення для оцінки страхового ризику (визначення ймовірності та вірогідності настання страхового випадку і розміру можливих збитків), та/або надати йому іншу інформацію, що має істотне значення для прийняття страховиком рішення про укладення договору страхування...» (п. 2, ст. 99)¹. На практиці це може трактуватись як необхідність повідомити страховій компанії генетичну інформацію страхувальника, яка впливає на його страховий ризик (наприклад, результати прогностичних генетичних аналізів). Отже, така ситуація фактично підвищує ймовірність того, що страхові компанії матимуть доступ до різного роду генетичної інформації страхувальника (при цьому не тільки до даних історії хвороб його найближчих родичів), а також здійснюватимуть на їх основі оцінювання страхових ризиків.

¹ Про страхування. Закон України № 1909-IX від 18.11.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>

Законодавче забезпечення захисту від генетичної дискримінації (у тому числі в страхуванні) в Україні. Решту нормативних положень, які можуть бути дотичними і важливими в контексті нашого дослідження, включено до законодавства, яке регулює використання особистих даних людини, а саме до Закону України «Про захист персональних даних»², який визначає принципи захисту від дискримінації, Конституції України³, Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»⁴, Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»⁵ тощо. При цьому спільним у підході до регулювання тут є те, що жоден із зазначених нормативно-правових актів не передбачає захисту саме від генетичної дискримінації, однак перелік захищених дискримінаційних ознак є відкритим: після всіх перелічених дискримінаційних характеристик, які є забороненими, вживається словосполучення «...та/або іншими ознаками» (про що також вказано в листі-відповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 2 червня 2023 р. на наш запит щодо генетичної дискримінації). Отже, на нашу думку, попри те, що в українському законодавстві перелік захищених дискримінаційних ознак не є вичерпним, тобто потенційно може включати й генетичні ознаки, а тому теоретично може формувати передумови для захисту саме від генетичної дискримінації, нині в Україні відсутній практичний дієвий механізм захисту саме від дискримінації на основні генетичних характеристик (ознак) людини. Тут також варто зазначити, що і самого трактування поняття «генетична дискримінація» в чинному в Україні законодавстві також ще немає, що наразі виступає суттєвим фактором ризику генетичної дискримінації.

Більш конкретними в контексті захисту від генетичної дискримінації є норми Закону України «Про захист персональних даних», які прямо вказують на заборону обробки генетичних даних людини, а також доступу до них для третіх осіб без її згоди (ст. 7)⁶. Однак страхові компанії, дотримуючись цієї норми, вимагають від страхувальників вище вказану згоду, а тому фактично дане законодавство як можливий інструмент, по-перше, обмеження використання генетичної інформації для цілей страхування і, по-друге, захисту від генетичної дискримінації, практично не діє.

² Про захист персональних даних. Закон України № 2297-VI від 01.06.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

³ Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

⁴ Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні. Закон України № 5207-VI від 06.09.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

⁵ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України № 776/97-ВР від 23.12.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

⁶ Про захист персональних даних. Закон України № 2297-VI від 01.06.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ГЕНЕТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЛЮДИНИ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ СТРАХОВИХ РИЗИКІВ

Особливий інтерес для аналізу становить досвід, наприклад, США, які одними з перших ще у 2008 р. ухвалили законодавство, яке забороняє страховим компаніям дискримінувати страхувальників на основі їх генетичної інформації, що фактично означає захист від генетичної дискримінації. При цьому дані норми є чинними тільки для сфери страхування здоров'я (health insurance)^{7,8}, тобто в страхуванні життя страховикам не заборонялося враховувати генетичну інформацію для оцінювання страхових ризиків і на основі цих даних змінювати умови договору страхування чи навіть відмовляти в страховому захисті. Однак на цьому зміна підходів до регулювання страхового ринку в контексті визначення умов використання генетичної інформації для цілей страхування не зупинилась, і вже майже через 10 років потому окремі штати почали запроваджувати додаткове нормативно-правове регулювання. Так, першим американським штатом, який заборонив дискримінацію на основі генетичної інформації у страхуванні життя, була Флорида (Rothstein, Brothers, 2020). Згодом цей приклад стали наслідувати й інші адміністративно-територіальні одиниці — Каліфорнія, Айдахо, Монтана, Вайомінг, Массачусетс⁹ тощо. Отже, на прикладі США ми бачимо поступову, але суттєву зміну підходів до регулювання використання генетичної інформації для андеррайтингу в страхуванні — від повної заборони використання генетичних даних у страхуванні здоров'я, де йдеться про короткостроковий і ризиковий вид страхування, коли генетична схильність може і не проявитися, до повної заборони у сфері страхування життя, яке є накопичувальним страхуванням і має довгостроковий характер, а тому ймовірність впливу генетичної схильності на ризики, пов'язані з життям і здоров'ям, буде набагато вищою.

На противагу принципам регулювання, які наразі діють у США, варто також проаналізувати й досвід інших країн. Так, наприклад, поширеним підходом є встановлення компромісного рішення між усіма учасниками страхових відносин, щоб і страховики, і страхувальники були, по можливості, максимально задоволені, тобто одночасно забезпечувався захист і від генетичної дискримінації страхувальників, і від інформаційної асиметрії для страховиків. Так, на страхових ринках Великої Британії і Австралії страхувальники мають право не надавати страховим компаніям результати здійснених раніше генетичних дослі-

⁷ The Genetic Information Nondiscrimination Act (GINA). 2008. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-110publ233/pdf/PLAW-110publ233.pdf>

⁸ Genetic Discrimination. *National Human Genome Research Institute*. URL: <https://www.genome.gov/about-genomics/policy-issues/Genetic-Discrimination> (дата звернення: 20.09.2023).

⁹ The Genetic Discrimination Observatory. A Geographical Overview of U.S. States' Laws to Prevent Genetic Discrimination. GDO, 2023. URL: <https://gdo.global/en/us-states-laws-to-prevent-genetic-discrimination> (дата звернення: 06.11.2023).

дження, якщо страхова сума не перевищує попередньо визначеного розміру. Однак у разі вищого страхового покриття страхова компанія може вимагати повідомити їй ці генетичні дані^{10, 11, 12}. У Великій Британії обов'язковими для розкриття страховим компаніям є тільки результати відомої страхувальнику оцінки генетичної схильності до хвороби Гантінгтона (Huntington's disease), якщо за договором страхування життя страхова сума є не меншою, ніж 500 тис. фунтів стерлінгів¹³. Аналогічний досвід, який передбачає можливість використання для андеррайтингу в страхуванні прогностичних генетичних аналізів, характерний також для Сінгапуру (якщо це стосується генетичних досліджень уже згаданої хвороби Гантінгтона, а також онкологічних захворювань, які асоціюються з генами BRCA1 і BRCA2) і Гонконгу, де для окремих страхових договорів і відповідного розміру страхової суми дозволено використовувати результати генетичних досліджень щодо ймовірності розвитку хвороби Гантінгтона, хвороби Альцгеймера (Alzheimer's disease), спадкового раку молочної залози і яєчників (hereditary breast and ovarian cancer syndrome), синдрому Лінча / спадкового колоректального раку (Lynch syndrome / hereditary non-polyposis colorectal cancer), полікістозу нирок (autosomal-dominant polycystic kidney disease), а також гіпертрофічної кардіоміопатії (hypertrophic cardiomyopathy)¹⁴.

Таким чином, є різна міжнародна практика законодавчого врегулювання використання генетичної інформації для цілей страхування, яка наразі знаходиться в пошуку найбільш оптимальних підходів до нього. Така ситуація зрозуміла, адже питання захисту від генетичної дискримінації страхувальників і зниження ризиків інформаційної асиметрії (як інструмент підтримки страхових компаній) усе ще залишаються дискусійними, а тому потребують реалізації нових обґрунтованих ідей.

¹⁰ Financial Services Council. Standard No. 11: Moratorium on Genetic Tests in Life Insurance. FSC, 21 June, 2019. URL: <https://www.fsc.org.au/resources-category/standard/1779-standard-11-moratorium-on-genetic-tests-in-life-insurance/file>

¹¹ Code on Genetic Testing & Insurance. ABI, October 2018. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/751230/code-on-genetic-testing-and-insurance.pdf

¹² Lefebvre J., Willwerth-Pascutiu G., Salgaonkar S., Zimmerman D., Henly H. Genetics and Insurance: Challenges and Opportunities III. Research and White Papers. RGA. September 2021. URL: <https://www.rgare.com/knowledge-center/article/genetics-and-insurance-challenges-and-opportunities-iii> (дата звернення: 28.09.2023).

¹³ Code on Genetic Testing & Insurance. ABI, October 2018. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/751230/code-on-genetic-testing-and-insurance.pdf

¹⁴ Lefebvre J., Willwerth-Pascutiu G., Salgaonkar S., Zimmerman D., Henly H. Genetics and Insurance: Challenges and Opportunities III. Research and White Papers. RGA. September 2021. URL: <https://www.rgare.com/knowledge-center/article/genetics-and-insurance-challenges-and-opportunities-iii> (дата звернення: 04.11.2023).

РОЛЬ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРОТИДІІ ГЕНЕТИЧНІЙ ДИСКРИМІНАЦІЇ НА РИНКУ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Продовжуючи обґрунтування наявності законодавчого забезпечення захисту від генетичної дискримінації на ринку страхування в Україні, можна проаналізувати практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Тут важливим є можливість використання його рішень як джерела права в Україні, що визначено відповідним законодавством, а саме Конституцією України (ст. 9)¹⁵, Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (ст. 2)¹⁶, Кримінальним кодексом України (ч. 4 ст. 382)¹⁷, Кодексом адміністративного судочинства України (ч. 2 ст. 6)¹⁸ тощо. При цьому, виходячи з міжнародного досвіду використання практики судових рішень ЄСПЛ, варто зазначити, що це є вагомим інструментом доповнення й удосконалення чинного законодавства різних країн (Lupu, Voeten, 2010).

Саме через можливість застосування практики ЄСПЛ як джерела права в Україні можна аргументовано припустити, що чинне українське законодавство з антидискримінаційними нормами (яке наразі не містить генетичних характеристик у переліку захищених дискримінаційних ознак) передбачає також і захист від дискримінації генетичної (Arguch, Joly, 2022). Так, відповідно до рішення ЄСПЛ у справі Дж.Н. та інші проти Італії¹⁹, генетичні характеристики людини треба розуміти як частину відкритого списку захищених дискримінаційних ознак, включаючи їх до категорії «...інші ознаки» ст. 14 ратифікованої Україною Європейської конвенції з прав людини (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод)²⁰. Цей документ, за аналогією з усім українським антидискримінаційним законодавством, по-перше, не містить положень про пряму заборону саме генетичної дискримінації і, по-друге, включає відкритий перелік захищених дискримінаційних ознак^{21, 22}.

¹⁵ Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

¹⁶ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України № 3477-IV від 23.02.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

¹⁷ Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

¹⁸ Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

¹⁹ G.N. and Others v. Italy (Application No. 43134/05), Press Release Issued by the Registrar. *European Court of Human Rights*. 2009. Dec 01. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-2949481-3245864> (дата звернення: 02.07.2023).

²⁰ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome, 4.XI.1950. In: *European Convention on Human Rights*. Council of Europe. 34 p. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

²¹ Там само.

²² Tyrer A. G.N. v Italy. *Stammeringlaw*. 2011. Dec 01. URL: <https://www.stammeringlaw.org.uk/g-n-v-italy/> (дата звернення: 13.10.2023).

Отже, використання описаної практики рішень ЄСПЛ як джерела права в Україні є істотним і невід'ємним елементом заповнення прогалін вітчизняного законодавства в контексті формування генетично антидискримінаційної політики. Наразі нам не відомо прикладів практики судових справ чи рішень в Україні, які б розглядали генетичні ознаки людини як дискримінаційну ознаку, однак якби такі були (наприклад, незадоволений власник полісу страхування життя подав позов до суду із скаргою на страхову компанію, яка збільшила страховий тариф і обмежила страхове покриття виходячи з даних раніше зроблених страхувальником генетичних аналізів щодо ймовірності розвитку хвороби Гантінгтона), то є всі підстави обґрунтовано вважати, що суд може визнати це порушенням прав людини на захист від будь-яких форм дискримінації.

Не ратифіковане в Україні законодавство щодо використання генетичної інформації для оцінювання страхових ризиків. Як уже зазначалося, сьогодні в Україні немає специфічного законодавства щодо регулювання застосування генетичної інформації для андеррайтингу в страхуванні ризиків, пов'язаних з життям і здоров'ям. Тому виокремимо і проаналізуємо іноземні нормативно-правові акти, ратифікація яких в Україні, на нашу думку, буде важливим і початковим інструментом визначення принципів і підходів до використання генетичних даних людини для цілей страхування. До них слід віднести такі.

1. Рекомендації CM/Rec(2016)8 Комітету міністрів Ради Європи щодо принципів використання медичних даних людини для цілей страхування, включаючи дані результатів генетичних досліджень²³ (далі — Рекомендації).

2. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину²⁴ (далі — Конвенція).

Стосовно Рекомендацій варто зазначити, що даний нормативно-правовий акт не є чинним в Україні (ще не ратифікований). Крім того, як повідомив Національний банк України у листі-відповіді на наш запит щодо роз'яснення ролі Рекомендацій для регулювання страхового ринку, відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом їх імплементацію не передбачено. Однак усе може змінитись, ураховуючи стрімкі євроінтеграційні процеси в Україні протягом останнього часу. Рекомендації визначають основні принципи й вимоги до застосування даних про стан здоров'я

²³ Recommendation CM/Rec(2016)8 of the Committee of Ministers to the Member States on the Processing of Personal Health-Related Data for Insurance Purposes, Including Data Resulting from Genetic Tests. *Council of Europe*. 2016. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016806b2c5f (дата звернення: 10.09.2023).

²⁴ Convention for the protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with Regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine. *Council of Europe*. 1997. Apr 04. URL: <https://rm.coe.int/168007cf98> (дата звернення: 03.10.2023).

страхувальника (включаючи результати генетичних досліджень) для андеррайтингу в страхуванні²⁵. Водночас вони дають широке коло можливостей для маневрування і формування чітких правил використання генетичної інформації для оцінювання ризиків, пов'язаних з життям і здоров'ям, з огляду на специфіку кожної країни, її страхового ринку й особливостей законодавства. Так, відповідно до основних підходів використання медичних даних людини для цілей страхування, включаючи результати генетичних досліджень, у Рекомендаціях²⁶ встановлено, що:

- 1) страхові компанії повинні обґрунтувати необхідність застосування даних про стан здоров'я страхувальника (принцип 1);
- 2) страховики не повинні використовувати дані про стан здоров'я застрахованої особи без добровільної поінформованої згоди (принцип 2);
- 3) страховики повинні забезпечити належний рівень захисту особистих даних страхувальників про стан їхнього здоров'я (принцип 3);
- 4) страховики не повинні вимагати генетичних аналізів для цілей страхування (принцип 4);
- 5) страховики повинні враховувати нові наукові знання з метою оновлення і вдосконалення якості актуарних розрахунків (принцип 5).

Однак, поряд з цими принципами, інколи визначаються умови, за яких вони можуть бути порушені повністю або частково. Так, наприклад, у межах принципу 4 передбачено, що існуючі прогностичні дані, отримані в результаті генетичних аналізів, не повинні оброблятися для цілей страхування. Однак, якщо це прямо дозволено законодавством країни, то таке використання даного виду генетичної інформації є допустимим. При цьому все-таки мають виконуватися певні умови щодо генетичних даних, які повинні²⁷:

- мати високу і безсумнівну прогностичну цінність;
- відповідати загальноприйнятим науковим і клінічним стандартам;
- бути релевантними і пропорційними до ризиків, які планується застрахувати.

Таким чином, дані норми Рекомендацій не пропонують дуже чітких обмежувальних рамок щодо використання результатів генетичних досліджень для цілей страхування, але формують мінімальний набір вимог, яких слід дотримуватись, якщо такий інструмент для оцінювання страхових ризиків все-таки був застосований страховою компанією. При цьому єдине суттєве обмеження, що також узгоджується із ст. 12 Конвенції про права людини та біомедицину²⁸, передбачає заборону:

- 1) обробки з метою страхування особистих даних про стан здоров'я страхувальника, отриманих у результаті проведення наукового дослідження (пп. 8, принцип 1);

²⁵ Там само.

²⁶ Там само.

²⁷ Там само.

²⁸ Там само.

2) вимоги від страхувальників проходження будь-яких прогностичних генетичних аналізів (пп. 15, принцип 4).

3) використання існуючих даних генетичного тестування членів сім'ї застрахованого з метою страхування (пп. 17, принцип 4).

Отже, Рекомендації є інструментом, з одного боку, зниження інформаційної асиметрії, оскільки використання генетичної інформації для адреррайтингу дозволяється, однак для цього необхідно дотримуватися певних вимог, а з іншого — зменшення ймовірності генетичної дискримінації страхувальників, тому що прямо забороняють використання окремих видів генетичної інформації, чим здійснюють вплив на найбільш вразливі фактори, які можуть різко підвищувати ризик генетичної дискримінації майбутніх власників полісів страхування.

Що стосується Конвенції про права людини і біомедицину, то наразі Україна, як і деякі інші країни — члени Ради Європи (Андорра, Нідерланди, Італія, Люксембург, Польща і Швеція), поки що тільки підписала Конвенцію, а от процедуру ратифікації і запровадження її у дію ще не проведено²⁹ (Council of Europe). Однак окремі положення Конвенції містять суттєві інструменти захисту від генетичної дискримінації. Так, у ст. 11 визначається заборона «...дискримінації особи за ознакою її генетичної спадковості...»³⁰. Таким чином, положення цієї статті є першим фактором зниження ризиків генетичної дискримінації у страхуванні, адже в такому випадку зміна страхового тарифу чи будь-яких інших умов страхового договору на основі генетичної спадковості (genetic heritage) є забороненою, а отже, можна припустити, що і генетична інформація найближчих родичів та їхні історії хвороб не можуть братися до уваги під час визначення умов страхового договору. Проте це не єдине обмеження щодо використання генетичної інформації, яке є релевантним для страхового ринку. Більш детально про характер захисту від генетичної дискримінації, який пропонує Конвенція, описано в ст. 12. Ідеться про умови, за яких можна вимагати проведення прогностичних генетичних тестів: «...тести, які прогнозують генетичні захворювання або дозволяють визначити особу як носія гена, що відповідає за захворювання, чи виявити генетичну схильність або сприйнятливність до того чи іншого захворювання, можуть проводитися тільки в інтересах здоров'я або для пов'язаних із здоров'ям наукових дослі-

²⁹ Chart of signatures and ratifications of Treaty 164: Convention for the protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine. *Council of Europe*. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/164/signatures?p_auth=D5ucYbwR (дата звернення: 14.07.2023).

³⁰ Convention for the protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with Regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine. *Council of Europe*. 1997. Apr 04. URL: <https://rm.coe.int/168007cf98> (дата звернення: 20.09.2023).

джені, з урахуванням відповідних консультацій спеціаліста-генетика»³¹. Отже, фактично це означає заборону страховим компаніям вимагати від страхувальників проходити даний тип генетичних аналізів, а тому можна вважати це ще одним фактором, який знижує ризик генетичної дискримінації людей у страхуванні.

Конвенція не є законодавством прямої дії щодо саме ринку страхування, але у випадку її ратифікації Україною всі чинні нормативно-правові акти мають бути приведені у відповідність з нею і не суперечити їй. З огляду на це, вважаємо, що положення Конвенції (за її ратифікації) справлятимуть позитивний вплив на зниження ризиків генетичної дискримінації, однак не усуватимуть їх повністю. При цьому Конвенція є дієвим інструментом зниження рівня інформаційної асиметрії як наслідку обізнаності страхувальників у результатах своїх генетичних аналізів, адже встановлює захист від дискримінації тільки за ознаками генетичної спадковості й визначає заборону страховим компаніям вимагати проходження нових прогностичних генетичних тестів.

ПРОПОЗИЦІЇ РЕГУЛЮВАННЯ

На основі проведеного аналізу актуальності, практики зарубіжного досвіду використання генетичної інформації для оцінювання ризиків, пов'язаних з життям і здоров'ям, а також з метою зниження ризиків генетичної дискримінації та інформаційної асиметрії вважаємо за доцільне ратифікувати в Україні Рекомендації CM/Rec(2016)8 Комітету міністрів Ради Європи щодо принципів використання медичних даних людини для цілей страхування, включаючи дані результатів генетичних досліджень і/або Конвенцію про права людини і біомедицину.

Ми свідомо не пропонуємо більш деталізованого регулювання (наприклад, відповідно до досвіду іноземних країн), тому що нині немає точної інформації, як в Україні фактично на практиці відбувається використання генетичних даних людини для оцінювання її страхових ризиків. Усе ще немає відповідей на запитання «Чи має місце генетична дискримінація?», «Чи впливає більша ознайомленість людей про свої генетичні ризики на їх схильність до страхування?», «Чи призводить інформаційна асиметрія до негативних фінансових наслідків для страхових компаній?». Єдине, що ми точно можемо підтвердити, це обґрунтовану наявність ризиків як генетичної дискримінації, так й інформаційної асиметрії. З огляду на це, Україні потрібні нові дослідження в цьому напрямі, які б детально описали, що саме відбувається на ринку страхування з генетичними даними страхувальників. Крім того, аргументами «за» в питанні ратифікації двох чи одного з розглянутих нормативно-правових актів як інструментів регулювання використання генетичної інформації для цілей стра-

³¹ Там само.

хування є те, що, по-перше, реалізація будь-якого одного з варіантів не вимагає ратифікації іншого і, по-друге, ратифікація одразу двох даних нормативно-правових актів (Рекомендацій і Конвенції) не вимагає будь-якого їх узгодження між собою. Отже, запропоновані пропозиції регулювання є абсолютно незалежними одна від одної. Кожен з цих варіантів дозволяє дуже широко маневрувати і практично не створює суттєвих обмежень у питаннях вибору конкретних методів і принципів застосування генетичної інформації для оцінювання страхових ризиків.

ВИСНОВКИ

В Україні сучасне нормативно-правове забезпечення використання генетичної інформації людини для оцінювання її страхових ризиків не містить положень, які б прямо визначали умови такого застосування. Сьогодні єдиним обмеженням є заборона використання генетичних даних без згоди заявника на страхування, яке страхові компанії успішно обходять. При цьому Національний банк України як основний регулятор страхового ринку не планує і не має повноважень змінювати / посилювати регулювання використання генетичних даних для цілей андеррайтингу. З огляду на таку ситуацію, вважаємо за необхідне ратифікувати в Україні Рекомендації СМ/Рес(2016)8 і/або Конвенцію про права людини і біомедицину, що сформувало б початковий етап запровадження регулювання використання генетичних даних для андеррайтингу в страхуванні. Упровадження більш специфічного регулювання поки що, на нашу думку, не є доцільним, оскільки немає детальної інформації щодо того, як практично в Україні використовуються генетичні дані людини для оцінювання її страхових ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Prince, A. (2019). Political economy, stakeholder voices, and saliency: lessons from international policies regulating insurer use of genetic information. *Journal of Law and the Biosciences*. Vol. 5. Iss. 3. P. 461—494. <https://doi.org/10.1093/lb/lbz001>
- Arych, M., Joly, Y. (2022). Genetic Discrimination in Access to Life Insurance: Does Ukrainian Legislation Offer Sufficient Protection against the Adverse Consequences of the Genetic Revolution to Insurance Applicants? *Laws*. 11(2). <https://doi.org/10.3390/laws11010002>
- Joly, Y., Burton, H., Knoppers, B. et al. (2013). Life insurance: Genomic stratification and risk classification. *European Journal of Human Genetics*. 22(5). 575-579. <https://doi.org/10.1038/ejhg.2013.228>
- Keogh, L., Otlowski, M. (2013). Life insurance and genetic test results: A mutation carrier's flight to achieve full cover. *The Medical Journal of Australia*. 99(5). 363-366. <https://doi.org/10.5694/mja13.10202>
- Tiller, J., Delatycki, M. (2021). Genetic discrimination in life insurance: a human rights issue. *Journal of Medical Ethics*. 47(7). 484-485. <https://doi.org/10.1136/medethics-2021-107645>

- Жаровська, І. (2021). Генетична інформація як новітня ознака дискримінації. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Сер.: Право.* № 11(23). С. 65—70. <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2021.11.23.65-70>
- Михайліна, Т., Довгань, Б. (2023). Геномна інформація людини: правові проблеми використання та протидії дискримінації за генетичними ознаками. *Право і суспільство.* Т. 1. № 2. С. 39—45. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.7>
- Rothstein, M., Brothers, K. (2020). Banning Genetic Discrimination in Life Insurance — Time to Follow Florida’s Lead. *The New England Journal of Medicine.* Vol. 383. No. 22. P. 2099—2101. <https://doi.org/10.1056/NEJMp2024123>
- Lupu, Y., Voeten, E. (2010). The Role of Precedent at the European Court of Human Rights: A Network Analysis of Case Citations. Southern Illinois University Carbondale. 12 p. URL: http://opensiuc.lib.siu.edu/pnconfs_2010/12

Надійшла 22.01.2024

Прорецензована 05.02.2024

Доопрацьована 22.02.2024

Підписана до друку 26.02.2024

REFERENCES

- Prince, A. (2019). Political economy, stakeholder voices, and saliency: lessons from international policies regulating insurer use of genetic information. *Journal of Law and the Biosciences.* Vol. 5. Iss. 3. P. 461-494. <https://doi.org/10.1093/jlb/lasz001>
- Arych, M., Joly, Y. (2022). Genetic Discrimination in Access to Life Insurance: Does Ukrainian Legislation Offer Sufficient Protection against the Adverse Consequences of the Genetic Revolution to Insurance Applicants? *Laws.* 11(2). <https://doi.org/10.3390/laws11010002>
- Joly, Y., Burton, H., Knoppers, B. et al. (2013). Life insurance: Genomic stratification and risk classification. *European Journal of Human Genetics.* 22(5). 575-579. <https://doi.org/10.1038/ejhg.2013.228>
- Keogh, L., Otlowski, M. (2013). Life insurance and genetic test results: A mutation carrier’s flight to achieve full cover. *The Medical Journal of Australia.* Vol. 199. Iss. 5. P. 363-366. <https://doi.org/10.5694/mja13.10202>
- Tiller, J., Delatycki, M. (2021). Genetic discrimination in life insurance: a human rights issue. *Journal of Medical Ethics.* Vol. 47. Iss. 7. P. 484-485. <https://doi.org/10.1136/medethics-2021-107645>
- Zharovska, I. (2021). Genetic information as the latest sign of discrimination. *Scientific Information Bulletin of Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halitskyi.* No. 11(23). P. 65-70. <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2021.11.23.65-70> [in Ukrainian].
- Mikhailina, T., Dovhan, B. (2023). Human genomic information: legal problems of using and countering discrimination based on genetic characteristics. *Law and Society.* Vol. 1. No. 2. P. 39-45. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.7> [in Ukrainian].
- Rothstein, M., Brothers, K. (2020). Banning Genetic Discrimination in Life Insurance — Time to Follow Florida’s Lead. *The New England Journal of Medicine.* Vol. 383. No. 22. P. 2099-2101. <https://doi.org/10.1056/NEJMp2024123>

Lupu, Y., Voeten, E. (2010). The Role of Precedent at the European Court of Human Rights: A Network Analysis of Case Citations. Southern Illinois University Carbondale. 12 p. URL: http://opensiuc.lib.siu.edu/pnconfs_2010/12

Received on January 22, 2024

Reviewed on February 5, 2024

Revised on February 22, 2024

Signed for printing on February 26, 2024

Mykhailo Arych, PhD (Econ.), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Marketing, Deputy Director
Educational and Scientific Institute of Economics and Management
National University of Food Technologies
68, Volodymyrska St., Kyiv, 01601, Ukraine

Khrystyna Shchubelka, PhD in Medicine and Biological Sciences,
Associate Professor of the Department of Botany
State University «Uzhhorod National University»
32, A. Voloshyna St., Uzhhorod, 88000, Ukraine
Postdoctoral Fellow, Research Fellow of the Department of Biological Sciences
Oakland University

118, Library Dr., 48309 MI 48309-4479, Rochester, USA
Walter Wolfsberger, PhD in Biological and Biomedical Sciences
Postdoctoral Fellow, Research Fellow of the laboratory of evolutionary
and population genomics Oleksyk Lab at the Department of Biological Sciences
Oakland University

118, Library Dr., 48309 MI 48309-4479, Rochester, USA
Taras Oleksyk, PhD in Toxicology, Professor of the Department of Botany
State University «Uzhhorod National University»
32, A. Voloshyna St., Uzhhorod, 88000, Ukraine
Associate Professor of the Department of Biological Sciences
Oakland University

118, Library Dr., 48309 MI 48309-4479, Rochester, USA

USE OF GENETIC INFORMATION
FOR INSURANCE RISK ASSESSMENT IN UKRAINE:
REGULATORY AND LEGAL FRAMEWORK

The specifics of Ukraine's regulatory and legal framework, which may be relevant in the context of regulating the use of human genetic information for assessing insurance risks and determining other terms of insurance contracts, is revealed. It has been established that currently there are no such norms in the current legislation of Ukraine that would directly outline the terms for the use of genetic data for insurance underwriting purposes. Characterization is presented for the position of the National Bank of Ukraine as the main insurance market regulator regarding the lack of authority and plans to strengthen the regulation of voluntary insurance activities of insurance companies in the context of determining the features and terms for the use of genetic information for underwriting purposes in life insurance and health insurance markets. In view of certain possible risks associated with genetic discrimination of policyholders when concluding

insurance contracts, as well as with the absence of the term “genetic discrimination” in Ukraine’s legislation, it is shown that the list of grounds on which discrimination is prohibited (including in the insurance market), is not exhaustive, therefore, Ukrainian legislation can also provide for protection against discrimination based on genetic characteristics (information).

It is substantiated that the initial stage in specific regulation of the use of genetic information for insurance risk assessment may be the ratification by Ukraine of such norms of international law as Recommendation CM/Rec(2016)8 of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the processing of personal health-related data for insurance purposes, including data resulting from genetic tests, Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine.

The need for more in-depth further research into the insurance market regarding specifically the practical use of policyholders’ genetic information by insurance companies in Ukraine for underwriting when concluding contracts related to life and health is emphasized.

Keywords: *insurance; genetic information; regulation; legislation; discrimination; human rights; Ukraine.*